

Wykorzystanie wiedzy o motywach poznawania świata i uczenia się na lekcji przyrody

Elżbieta Małkiewicz

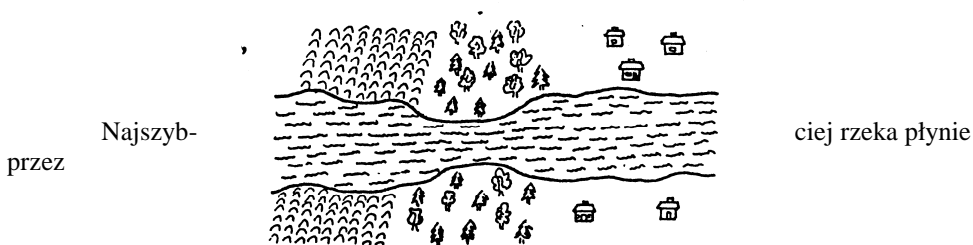
Wprowadzenie

Stosowanie diagnozy rozumiejącej na co dzień, jak już kilkakrotnie wspominaliśmy, nie jest proste, wymaga przede wszystkim dużej motywacji nauczyciela, ale także wiedzy o tym, w jaki sposób można to robić w codziennej praktyce edukacyjnej. Niniejszy tekst jest próbą pokazania, w jaki sposób można wykorzystać wiedzę o motywach, planując i prowadząc lekcję przyrody.

Charakterystyka poszczególnych grup motywów została przedstawiona w tekście Joanny Piskorz. Chcę ją teraz uzupełnić, wyróżniając 3 grupy uczniów: typowych, ekspansywnych, i nieśmiałych. Kryterium podziału, jakie przyjęliśmy jest pewnym uproszczeniem – jest to obserwowalny poziom aktywności dziecka na lekcji (zajęciach), tak jak to widzi nauczyciel stojący przed grupą w momencie rozpoczynania zajęć. Dzieci nieśmiało charakteryzuje brak lub bardzo mała widoczna aktywność w czasie lekcji, ekspansywne cechuje nasiloną obserwowalną aktywność, zaś dzieci typowe to te, których aktywność zależy od nauczyciela, rodzaju zadania, dnia itp.

Wyobraźmy sobie teraz, że uczniowie klasy V mają do rozwiązania następujące zadanie¹:

Po płaskim terenie płynie rzeka: najpierw wśród pól, potem przez las, a następnie przez wieś, tak jak pokazano na rysunku.

- A) pola,
- B) las,
- C) wieś.
- D) Nie wiem.

Uzasadnij swoją odpowiedź:

.....

¹ Za: A. Krajna, K. Sujak-Lesz (2000), *Zagadnienie języka w nauczaniu przyrody*. „Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej”. Zeszyt specjalny. Warszawa-Wrocław.

Przeanalizujemy teraz, jakie motywy aktywizują się oraz w jakich zachowaniach się przejawiają u każdego z 3 typów dzieci przy rozwiązywaniu tego zadania. Weźmy pod uwagę 2 sytuacje:

- pracę w grupach,
- pracę z całą klasą.

Praca w grupach

Zadanie rozwiązywane jest w grupach. Problem nauczyciela brzmi: *jak dobrać dzieci do grup?*

Aby go rozwiązać nauczyciel może wyobrazić sobie, jakie motywy mogą być wzbudzone w tej sytuacji u różnych uczniów.

Dzieci nieśmiałe:

Nie podejmą zadania z własnej inicjatywy (słabe poczucie bezpieczeństwa w grupie) – będą milczeć i czekać na rozwój wydarzeń, śledząc, co się dzieje, mimo że mogą znać rozwiązanie. Podadzą rozwiązanie, jeśli nauczyciel zwróci się do nich personalnie z taką prośbą. Jeśli odpowiedź będzie prawidłowa, przyczyni się do sukcesu grupy, a nauczyciel wyrazi uznanie grupie i personalnie uczniowi, jego pozycja w grupie może wzrosnąć. W przyszłości w podobnej sytuacji grupa może oczekiwać, że właśnie ten uczeń pomoże rozwiązać zadanie.

Powyżej został wykorzystany motyw *spełnienie oczekiwań dorosłego* po to, aby pojawił się i został zrealizowany motyw *wyodrębnienie i wzmocnienie Ja dziecka* oraz motyw *akceptacji grupy* (pomoc w realizacji celu grupowego, uzyskanie przez grupę korzyści). Realizacja nowych dla danego dziecka motywów jest możliwa, jeśli nauczyciel umiejętnie dokona oceny pracy grupy (ocena opisowa uzyskanych przez grupę efektów połączona z zaznaczeniem pozytywnej roli dziecka nieśmiałego w uzyskaniu tego efektu).

Dzieci ekspansywne:

Dla tych dzieci sytuacja zespołowego wykonywania zadań jest okazją do realizacji motywu *wyodrębnienia i wzmocnienia swojego Ja* poprzez: zwracanie na siebie uwagi (błaznowanie, przeszkadzanie), forsowanie własnych pomysłów (dążenie do bycia liderem, podkreślenia własnej indywidualności, wyjątkowości, deprecjonowanie pomysłów innych dzieci, niedopuszczanie ich do głosu); jest to także okazja do *budowania granic Ja-Inni* poprzez przeciwstawianie własnych poglądów i pomysłów – cudzym. Może pojawić się motyw *zainteresowania zadaniem* (przejaw potrzeby samorealizacji), zwłaszcza na początku pracy, co motywuje dziecko do podjęcia zadania, jednak kiedy jego pomysły nie są zaakceptowane, wzbudzone zostają motywy *tożsamościowe* (wyodrębnienie i wzmocnienie Ja) w formie przeszkadzającej grupie w realizacji celu. Cel grupowy nie jest motywujący, podobnie jest z oczekiwaniami nauczyciela. Mocną stroną dziecka ekspansywnego są oryginalne pomysły, które mogą zainspirować grupę w jej poszukiwaniach. Rola nauczyciela to zwrócenie uwagi grupy na te właśnie pomysły i możliwość ich wykorzystania i rozwinięcia; w opisowej ocenie pracy grupy zwrócenie uwagi na wkład tego właśnie dziecka. Można podkreślić korzyści płynące dla grupy, wzmacniając tym samym motyw *przynależności do grupy*. Jeśli dziecko zna rozwiązanie zadania (grupa mu może nie uwierzyć, ale potwierdzi to nauczyciel), daje mu to *wzmocnienie swojego Ja*, własnej wyjątkowości, tym samym wzmacnia *granicę Ja-Inni*,

ale osłabia poczucie przynależności do grupy. Nauczyciel może przeinterpretować sytuację, pokazując na znaczenie zachowania ucznia dla grupy – wzmacnia w ten sposób pozycję ucznia w grupie oraz dążenie do działań na rzecz grupy w przyszłości.

Dzieci typowe:

Tutaj ważne jest przede wszystkim to, czy dziecko zna rozwiązanie lub drogę prowadzącą do niego. Jeśli tak, przekazuje swoje wiadomości grupie, która coś z nimi robi w zależności od tego, kto będzie dominował (dzieci ekspansywne czy typowe). Jeśli dziecko będzie pewne swojej wiedzy, będzie broniło swojego zdania (bo wie, że jego rozwiązanie jest dobre). Jeśli nie uda mu się przekonać grupy, to albo straci zainteresowanie zadaniem, albo będzie czekało na to, co się wydarzy. Może też pojawić się motyw związany z potrzebą samorealizacji – *realizacja zainteresowań*, w postaci samodzielnego rozwiązywania zadania poza grupą (bo zaciekało dziecko, bo ma ochotę sprawdzić o co chodzi), eksperymentowania (w co chętnie włączają się dzieci ekspansywne, jeśli się im pozwoli), modelowania sytuacji zadaniowej, szukania dodatkowych informacji w książkach, zadawania pytań nauczycielowi. Osoba, u której pojawią się motywy z kręgu *samorealizacji* może więc rozwiązywać zadanie całkowicie samodzielnie obok grupy lub wspólnie z grupą, jeśli motywy grupowe są dla niej ważne. Wtedy staje się liderem grupy na czas rozwiązywania zadania. Może to wzmocnić jej pozycję w grupie, chociaż czasem wcale jej na tym nie zależy. Podkreślenie jej wkładu pracy przez nauczyciela może polegać na wskazaniu na istotny udział w uzyskaniu rozwiązania polegający na zainspirowaniu i ukierunkowaniu pracy grupy.

Podsumowanie

Każda sytuacja może wzbudzać określony typ motywu bezpośrednio, zależnie od cech indywidualnych dziecka (od jego indywidualnej hierarchii motywów) oraz może stać się okazją do przeżycia i wzmocnienia motywu innego typu poprzez określoną interpretację działań dziecka dokonaną przez nauczyciela.

Dobór dzieci do grup zadaniowych powinien polegać na: pomieszczeniu dzieci wszystkich 3 typów, aby mogły wykorzystać swoje mocne strony i rozwinąć słabsze. Decydujące znaczenia ma sposób oceny pracy grup i indywidualnego wkładu każdego z członków grupy, a także sposób interpretacji zachowań uczniów dokonany przez nauczyciela. Warto pamiętać o tzw. rolach zadaniowych, czyli typowych dla danego ucznia zachowaniach w sytuacji zadaniowej:

Dzieci ekspansywne: prezentowanie pomysłów.

Dzieci nieśmiałe: spisywanie pomysłów, porządkowanie pracy.

Dzieci typowe: to, co wyżej, a dodatkowo czuwanie nad atmosferą w grupie, przestrzeganiem reguł współdziałania.

Zadanie kierowane do całej klasy

Jeśli zadanie (to samo, co powyżej) jest kierowane do całej klasy może aktywizować różne motywy u różnych uczniów. Opiszmy teraz kolejno motywy charakterystyczne dla każdej z 3 wyróżnionych grup dzieci.

Dzieci nieśmiałe:

- ⇒ motyw *spełnienia oczekiwań nauczyciela* jest aktywizowany tylko wtedy, kiedy pytanie skierowane jest bezpośrednio do ucznia;
- ⇒ motyw *wyodrębnienia swojego Ja* jest aktywizowany na własny użytek (formułowanie odpowiedzi, nieujawnianie jej publicznie, sprawdzenie, czy odpowiedź jest prawidłowa prywatnie, dla siebie, jeśli jest prawidłowa – potwierdzenie *pozytywnej samooceny*);
- ⇒ motyw *budowania i obrony granicy Ja-Inni* realizuje się poprzez porównanie swojej odpowiedzi z wynikami innych (znowu prywatnie, dla siebie), uświadomienie sobie, że jestem lepszy/gorszy od innych w danym obszarze;
- ⇒ *motywy samorealizacji*– jeśli zadanie mieści się w obszarze *zainteresowań* dziecka, to zacznie ono je realizować bez względu na to, co inni będą robić (w głowie, na kartce papieru), jednak nie weźmie udziału w dyskusji, nie podzieli się spontanicznie z innymi rezultatem, nawet gdy jest pewne poprawności odpowiedzi; może też kontynuować poszukiwania w domu, nadal na własny użytek.

Czasem dziecko nieśmiałe bardzo chce, aby inni zauważyli efekty jego pracy. Daje wtedy do zrozumienia, że wie to, czego inni nie wiedzą. Rolą nauczyciela jest odczytać te sygnały i poprosić o odpowiedź. Dziecko spełnia wtedy *oczekiwania* nauczyciela, uzyskane potwierdzenie wzmacnia jego samoocenę (motyw *potwierdzenia swojego Ja*). Jego pozycja w klasie może się polepszyć.

Dzieci typowe:

- ⇒ ich zachowanie jest najbardziej elastyczne, zależne od tego, czy
  - interesują się daną dziedziną (motyw *samorealizacji*),
  - wiedzą coś na ten temat (*wyodrębnienie i potwierdzenie Ja*) i chcą to powiedzieć,
  - czują się emocjonalnie związane z nauczycielem – biorąc udział w dyskusji spełniają jego oczekiwania (motyw *więzi z dorostym*);
- ⇒ jeśli któryś z motywów zostanie wzbudzony, dziecko bierze udział w dyskusji, mówi, co wie, słucha innych i formułuje nowe pomysły. Jeśli nie (zadanie jest nudne, nic o tym nie wiem, nie lubię tego nauczyciela lub jest mi obojętny), dziecko nie będzie uczestniczyć w lekcji;
- ⇒ jeśli dziecko ma silny motyw *eksploracji otoczenia* – wtedy będzie zgłębiało problem niezależnie od aktywizacji wymienionych wyżej motywów;
- ⇒ jeśli ma silny motyw związany z *więziami z grupą*, będzie współdziałało z kolegami w celu wypracowania dobrej odpowiedzi;
- ⇒ jeśli dziecku uda się rozwiązać zadanie, uzyska potwierdzenie swojej pozytywnej samooceny (motyw *wyodrębnienia i potwierdzenia swojego Ja*), uzyska także *akceptację* grupy (zwłaszcza, jeśli nauczyciel pochwali całą klasę i wyróżni to akurat dziecko jako aktywne).

Dzieci ekspansywne:

- ⇒ nawet jeśli pytanie jest skierowane do całej grupy, dzieci te odbiorą je personalnie, jest to dla nich szczególna okazja do realizacji różnych ważnych motywów;
- ⇒ motyw *wyodrębnienia i wzmocnienia swojego Ja* przejawia się jako zwracanie na siebie uwagi dorosłego (błaznowanie), podkreślanie swoich mocnych stron (bardzo dobrze znam ten problem), podkreślanie własnej indywidualności (tylko ja na to wpadłem);
- ⇒ motyw uzyskania *uwagi i akceptacji* dorosłego wystąpi w postaci aktywnego stosunku do zadania mimo błędów w rozumowaniu lub jako błaznowanie i deprecjonowanie zadania (jest głupie lub nudne);
- ⇒ motyw *akceptacji grupy* ma formę naśladowania zachowań innych, zwłaszcza zachowań negujących zadanie, jeśli dziecko nie wie, jak je rozwiązać, zwrócenia na siebie uwagi grupy przez zachowania niegrzeczne wobec nauczyciela;
- ⇒ motyw budowania *granic Ja-Inni* ma formę deprecjonowania wypowiedzi innych dzieci, przeciwstawiania swoich, trafnych w mniemaniu dziecka, odpowiedzi, nietrafnym odpowiedziom innych;
- ⇒ wzbudzony motyw *eksploracji otoczenia* powoduje, że dziecko podejmie zadanie, jeśli coś będzie można zrobić aktywnie (np. wymodelować krajobraz posługując się plasteliną i puszczając wodę);
- ⇒ jeśli silny jest motyw *realizacji zainteresowań*, dziecko będzie szukało odpowiedzi niezależnie od okoliczności zewnętrznych, może to zrobić w domu;
- ⇒ jeśli motywy *eksploracji i realizacji zainteresowań* nie będą silne, na pierwszy plan wysuną się motywy tożsamościowe (*wyodrębnienie Ja i budowanie granicy Ja-Inni*) i/lub uzyskania *uwagi otoczenia*, ten ostatni jest tym silniejszy, im mniej pewnie dziecko się czuje w towarzystwie tego akurat dorosłego i/lub tej akurat grupy.

Aby w takiej sytuacji zaktywizować różnorodne pozytywne motywy poznawania świata i uczenia się nauczyciel może:

- ⇒ kierować dyskusją tak, aby każde dziecko mogło się wypowiedzieć,
- ⇒ zapisywać pomysły na tablicy,
- ⇒ prosić tych, którzy nic nie mówią o wypowiedzenie swojego zdania,
- ⇒ reinterpretować wypowiedzi dzieci ekspansywnych zakłócające tok lekcji tak, aby wyłuskać z nich to, co pozytywne, a tym samym ukierunkować aktywność tych dzieci i nie zniechęcić ich do udziału we wspólnej pracy,
- ⇒ ocenić wkład pracy każdego dziecka (w tym celu niezbędny jest kwestionariusz oceniania),
- ⇒ pochwalić całą klasę za aktywność (pochwała opisowa uwzględniająca mocne i słabe strony pracy klasy).

Zakończenie

Opisane wyżej motywy poznawania świata i uczenia się charakterystyczne dla każdej z 3 grup uczniów, pojawiające się w czasie pracy zespołowej lub z całą klasą, można wykorzystać planując lekcję i realizując zaplanowany scenariusz. Będzie to przykład wykorzystania diagnozy rozumiejącej w pracy nauczyciela. Korzyści, które może uzyskać nauczyciel są następujące:

- lepsze dostosowanie przebiegu lekcji do możliwości i zainteresowań uczniów,
- lepsza współpraca nauczyciel – uczeń oraz większa satysfakcja obu stron.²

Być może prezentowany tekst zachęci czytelników do wzbogacenia swojego warsztatu pracy o umiejętność rozpoznawania i wykorzystywania różnorodnych motywów poznawania świata i uczenia się także na lekcjach przyrody.

Literatura

Diagnoza rozumiejąca w edukacji. Motywy poznawania świata i uczenia się (2002). Warszawa: Wydawnictwa CODN

Krajna A., Sujak-Lesz K. (2000), *Zagadnienie języka w nauczaniu przyrody*. „Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej”. Zeszyt specjalny. Warszawa-Wrocław.

---

² Aby nie być gołosłownym, odsyłam zainteresowanych czytelników do sprawozdań z lekcji z różnych przedmiotów zamieszczonych w tomie *Diagnoza rozumiejąca w edukacji. Motywy poznawania świata i uczenia się* (2002). Warszawa: Wydawnictwa CODN.